

DZIAŁ I. PRAWO ZOBOWIĄZAŃ

Czy wiesz, że....

Sąd Najwyższy przyjął, że w wyjątkowych wypadkach zachowanie wierzyciela w postępowaniu egzekucyjnym będzie stanowić nadużycie prawa. Niewłaściwa postawa wierzyciela może więc uniemożliwić wyegzekwowanie należności zasądzonej prawomocnym orzeczeniem sądowym. Sąd Najwyższy doszedł do takiego przekonania w sprawie o pozbawienie wykonalności nakazu zapłaty, który – jak się później okazało – został wydany na podstawie sfałszowanego weksla. Nakaz zapłaty nie został wcześniej skutecznie zaskarżony w postępowaniu o zapłatę ze względu na nieporadność pozwanej w tej sprawie kobiety, która miała poręczyć wekslem za dług swojego mężonka. Na wekslu został podrobiony jej podpis. Nakaz stał się prawomocny, jednak przez prawie dziesięć lat nie zostało wszczęte postępowanie egzekucyjne. Uspoiło to czujność kobiety, która nie mając odpowiedniego rozeznania co do prawa, nie podjęła żadnych dalszych czynności w sprawie, w szczególności nie zawiadomiła organów ścigania o popełnieniu przestępstwa na jej szkodę. W tym czasie upłynęły także terminy na wznowienie prawomocnego postępowania o zapłatę, co dałoby szansę na zakwestionowanie nakazu zapłaty. Na krótko przed przedawnieniem zasądzonej wierzytelności głównej wierzyciel skierował sprawę do egzekucji komorniczej. Skłoniło to dłużniczkę wekslową do zainicjowania postępowania karnego. W jego toku stwierdzono, że podpis na wekslu został sfałszowany, jednak upłynęły już terminy pozwalające na skazanie sprawcy przestępstwa i tym samym skierowanie przeciwko niemu roszczeń odszkodowawczych. Kobieta następnie wytoczyła sprawę o pozbawienie nakazu zapłaty wykonalności. Sprawa ta trafiła aż do Sądu Najwyższego i stała się przedmiotem rozważań na temat zasad współżycia społecznego w postępowaniu egzekucyjnym. Sąd Najwyższy uznał, że podstawą pozbawienia wykonalności nakazu zapłaty nie może być brak zobowiązania wynikający ze sfałszowania weksla. Powództwo opozycyjne (o pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego) nie może bowiem naruszać powagi rzeczy osądzonej prawomocnych orzeczeń sądowych i nie może opierać się na zarzutach zmierzających do zmiany treści prawomocnego orzeczenia. Sąd Najwyższy stwierdził jednocześnie, że

w szczególnych okolicznościach zachowanie wierzyciela w postępowaniu egzekucyjnym może stanowić nadużycie prawa (art. 5 KC), uzasadniające pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności (art. 840 § 1 pkt 2 KPC)¹.

¹ Wyr. SN z 12.9.2018 r., II CSK 664/17, Legalis; A. Józwiak, Niewłaściwa postawa wierzyciela może okazać się ratunkiem dla dłużnika, <https://codozasady.pl/p/niewlasciwa-postawa-wierzyciela-moze-okazac-sie-ratunkiem-dla-dluznika> (dostęp: 20.3.2024 r.).

CZĘŚĆ I. ZOBOWIĄZANIA – CZĘŚĆ OGÓLNA

ROZDZIAŁ 1. UWAGI OGÓLNE

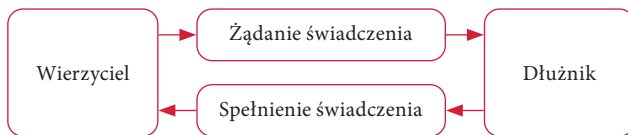
Prawo zobowiązań to dział prawa cywilnego, w którym została zawarta **regulacja stosunków zobowiązaniowych i wynikających z nich praw podmiotowych, ukształtowanych przez ustawodawcę jako względne**. Podstawową funkcją prawa zobowiązań jest **stworzenie prawnych form wymiany dóbr**, czemu służy głównie regulacja stosunków zobowiązaniowych, których źródłem są umowy oraz **uregulowanie odpowiedzialności odszkodowawczej** na wypadek naruszenia dóbr powszechnie chronionych, a także niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązań.



Ważne

Zobowiązanie to stosunek cywilnoprawny, który powstaje między wierzycielem (podmiotem uprawnionym do żądania spełnienia świadczenia) a dłużnikiem (podmiotem obowiązującym do spełnienia świadczenia).

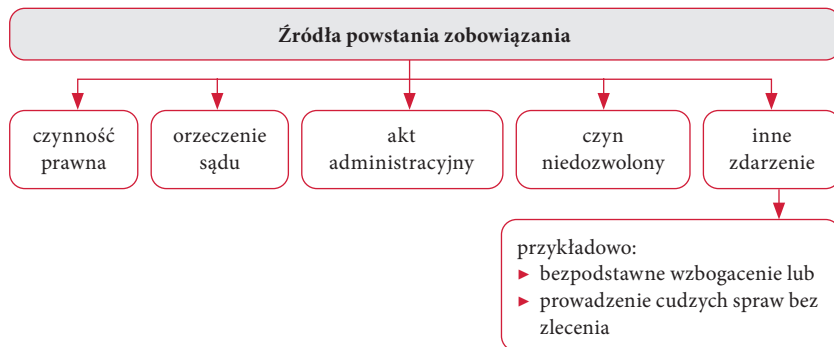
Zgodnie z art. 353 § 1 KC zobowiązanie polega na tym, że wierzyciel może żądać od dłużnika świadczenia, a dłużnik powinien świadczenie spełnić.



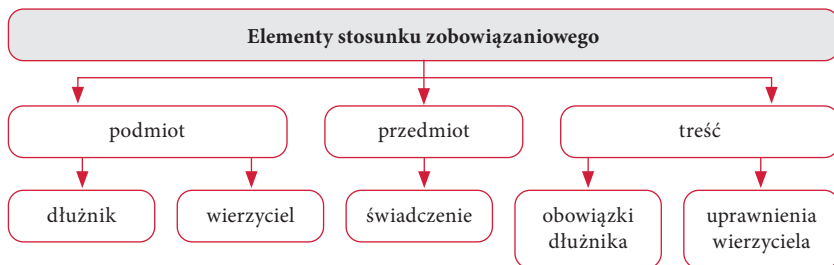
Przykład

Adam Nowak został potrącony na pasach przez Jana Malinowskiego, w wyniku czego doznał obrażeń, które skutkowały koniecznością podjęcia pilnej rehabilitacji. Adam Nowak skorzystał z rehabilitacji w ramach publicznej służby zdrowia, ale była ona niewystarczająca i dlatego podjął także rehabilitację prywatną z własnych środków, za którą ostatecznie zapłacił 2000 zł. Po zakończeniu leczenia wystąpił o zwrot tej kwoty do Jana Malinowskiego, gdyż był on jego dłużnikiem jako sprawca szkody.

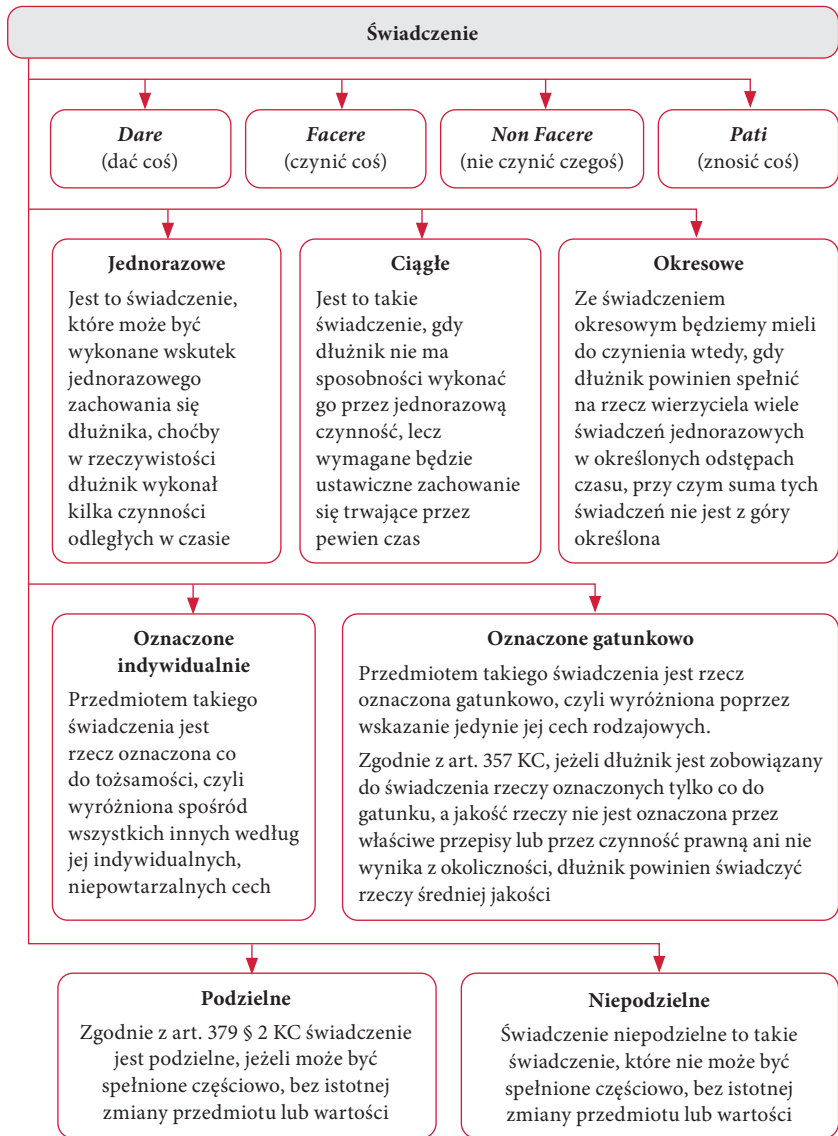
Zobowiązanie może być wynikiem różnych zdarzeń prawnych.



W ramach stosunku zobowiązaniowego wyróżnia się jego **podmiot**, **przedmiot** oraz **treść**.



Świadczenie jest to **zachowanie się dłużnika** względem wierzyciela zgodne z **treścią** łączącego strony **zobowiązania**. Świadczenie może polegać na **działaniu** lub **zaniechaniu**. „Zachowanie dłużnika będące świadczeniem «może polegać na **działaniu albo na zaniechaniu**» (art. 353 § 2 KC). Te dwie postacie zachowań wyczerpują cały zakres treści świadczeń. Każde bowiem **zachowanie dłużnika przybiera albo postać działań pozytywnych** (np. danie czegoś, świadczenie jakichś usług), **albo zachowania biernego** (np. niepodjęmowania działań potencjalnie możliwych lub zaprzestania działań dotąd realizowanych). Obowiązek biernego zachowania stanowi także korelat praw bezwzględnych (np. obowiązek nienaruszania cudzej własności). Jednak zachowanie takie jest jedynie wyrazem powszechnego ograniczenia wolności obywateli, a tym samym nie jest ekonomicznie wymierne i nie waży na sytuacji majątkowej podmiotu. Natomiast obowiązek biernego zachowania się dłużnika stanowi **indywidualne** ograniczenie jego wolności, co nie jest pozbawione z reguły wpływu na sferę jego stosunków majątkowych. Z tych względów należałoby opowiedzieć się przeciwko reprezentowanym niekiedy koncepcjom zmierzającym do zastosowania pojęcia świadczenia do analizy stosunków prawnorzeczowych. Pojęcie świadczenia – zgodnie z panującym poglądem – powinno nadal być zastrzeżone wyłącznie dla analizy stosunków zobowiązaniowych” (Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2012, s. 42).



W myśl art. 353¹ KC strony zawierające umowę mogą **ułożyć stosunek prawny** według **swego uznania**, byleby jego treść lub cel **nie sprzeciwiały się**:

- 1) **właściwości** (naturze) stosunku,
- 2) **ustawie** ani
- 3) **zasadom współżycia społecznego**.



Przykład

Jako przykłady umów, które ze względu na cel ich zawarcia są niedopuszczalne (wykraczają poza zakres swobody umów wyznaczony przez art. 353¹ KC), można wskazać: umowę sprzedaży rzeczy kradzionej zawartą między złodziejem a paserem, umowę o dzieło w postaci wykonania urzędzenia do fałszowania banknotów, umowę o odpłatne nielegalne przeprowadzenie przez granicę państwa.

Dłużnik powinien **wykonać zobowiązanie**:

- 1) zgodnie z jego **treścią** (np. zgodnie z umową),
- 2) w sposób odpowiadający:
 - a) jego celowi społeczno-gospodarczemu,
 - b) **zasadom współżycia społecznego**,
 - c) **ustalonym w tym zakresie zwyczajom** (jeżeli istnieją).

W taki sam sposób powinien współdziałać przy wykonaniu zobowiązania **wierzyciel**.

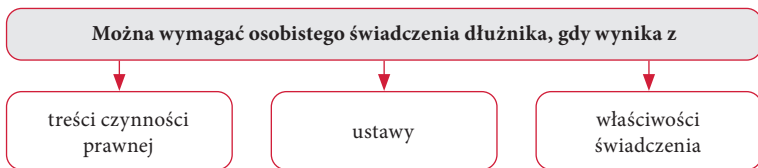
Zgodnie z art. 355 § 1 KC dłużnik obowiązany jest do staranności ogólnie wymaganej w stosunkach danego rodzaju. Należytą staranność dłużnika w zakresie prowadzonej przez niego **działalności gospodarczej** określa się przy uwzględnieniu **zawodowego charakteru** tej działalności (art. 355 § 2 KC).



Przykład

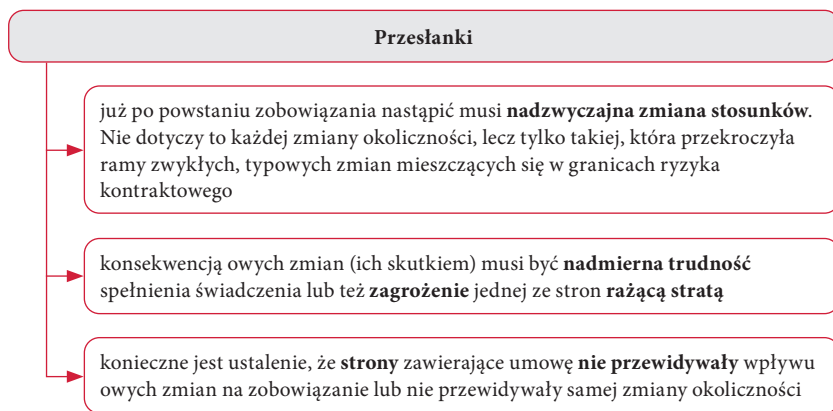
Przedsiębiorca świadczący usługi określonego rodzaju jest zobowiązany do staranności wynikającej z niezbędnej wiedzy fachowej, obejmującej nie tylko czysto formalne kwalifikacje, ale także doświadczenie wynikające z praktyki zawodowej oraz ustalone zwyczajowo standardy wymagań.

Zasadą jest, że dłużnik **nie musi zobowiązania wykonać osobiście**. Dłużnik jest zatem, co do zasady, uprawniony do wykonania zobowiązania przy pomocy innych osób, które działają z jego upoważnienia lub w jego imieniu. W pewnych sytuacjach wierzyciel może jednak żądać **osobistego świadczenia** dłużnika.



W przypadku gdy wierzytelność pieniężna jest **wymagalna**, wierzyciel **nie może odmówić przyjęcia świadczenia od osoby trzeciej**, chociażby działała bez wiedzy dłużnika.

Klauzula *rebus sic stantibus* ma na celu **złagodzenie** skutków zasady ***pacta sunt servanda*** w odniesieniu do ważkich zdarzeń wpływających na bezpieczeństwo obrotu. Przywrócona została do KC nowelizacją z 28.7.1990 r. (Dz.U. Nr 55, poz. 321 ze zm.). Zgodnie z art. 357¹ KC instytucja ta ma zastosowanie jedynie do zobowiązań wynikających z umów, w przypadku gdy spełnione zostaną określone przesłanki:



Spełnienie się powyższych przesłanek daje zarówno dłużnikowi, jak i wierzycielowi prawo, by **wystąpić do sądu o dostosowanie treści zobowiązania** do zmienionych warunków.

Sąd może po rozważeniu interesów stron, zgodnie z zasadami współżycia społecznego, wybrać jedno z następujących rozwiązań:

- 1) **oznaczyć sposób wykonania zobowiązania,**
- 2) **zmienić wysokość świadczenia,**

- 3) zastosować **oba** powyższe **rozwiązania** lub
- 4) **orzec o rozwiązaniu** umowy – jeżeli nie jest możliwe dostosowanie zobowiązania do nowych warunków powstałych wskutek nadzwyczajnej zmiany okoliczności.

W takim przypadku sąd może w miarę potrzeby orzec o **rozliczeniach stron**, kierując się ich interesami i mając jednocześnie na względzie zasady współżycia społecznego. W ramach tego rozliczenia sąd może zasądzić:

- 1) zwrot nienależnie (z perspektywy sentencji orzeczenia) spełnionych pomiędzy stronami świadczeń lub
- 2) zapłatę ich równowartości w pieniądzu.

W przedmiocie uregulowanym w art. 357¹ KC sąd orzeka **na żądanie**.

Sąd nie jest związany żądaniem pozwu co do sposobu ingerencji w stosunek zobowiązaniowy.



Przykład

O zastosowaniu klauzuli *rebus sic stantibus* bardzo dużo dyskutowano w związku z pandemią COVID 19. Stawiano pytanie, czy klauzula ta może być podstawą ingerencji w stosunki prawne z uwagi na różnego rodzaju ograniczenia, które spowodowały poważne perturbacje o charakterze globalnym. Przykładowo należy wskazać, że na klauzulę nadzwyczajnej zmiany stosunków próbowali powoływać się przedsiębiorcy posiadający długoterminowe umowy najmu w centrach handlowych. Orzecznictwo na tle takich stanów faktycznych wskazywało, że epidemia stanowi przykład nadzwyczajnej zmiany stosunków, jednakże fakt wystąpienia epidemii lub spowodowanego nią kryzysu gospodarczego nie uzasadnia sam w sobie ingerencji sądu w treść stosunku zobowiązaniowego. Niezbędne jest bowiem wykazanie, że powyższe okoliczności skutkują nadmierną trudnością w spełnieniu świadczenia lub narażają dany podmiot na rażącą stratę.

Zgodnie z art. 358¹ § 1 KC, jeżeli **przedmiotem zobowiązania** od chwili jego powstania jest **suma pieniężna**, spełnienie świadczenia następuje przez **zapłatę sumy nominalnej**, chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej (zasada nominalizmu).

Strony mogą zastrzec w umowie, że wysokość świadczenia pieniężnego zostanie ustalona według **innego niż pieniądz miernika wartości** (art. 358¹ § 2 KC).



Ważne

Kodeks nie ogranicza zasobu przedmiotów, które mogą posłużyć jako miernik wartości i wyznaczać wysokość świadczenia pieniężnego. Mogą to być np. towary, usługi, waluty obce lub rozmaite wskaźniki finansowe lub gospodarcze.

Zgodnie z art. 358¹ § 3 KC w razie **istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza** po powstaniu zobowiązania sąd może, po rozważeniu interesów stron, zgodnie z zasadami współzycia społecznego, **zmienić wysokość** lub **sposób spełnienia świadczenia** pieniężnego, chociażby były ustalone w orzeczeniu lub umowie.

Z żądaniem zmiany wysokości lub sposobu spełnienia świadczenia pieniężnego nie może wystąpić strona prowadząca przedsiębiorstwo, jeżeli świadczenie pozostaje w związku z prowadzeniem tego przedsiębiorstwa.

Powyższe zasady nie uchybiają przepisom regulującym wysokość cen i innych świadczeń pieniężnych.



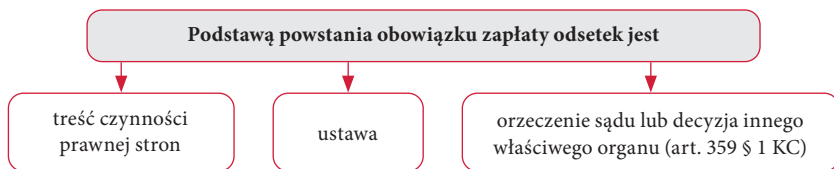
Ważne

Obecnie zakres wykorzystania sądowej waloryzacji jest nikły. Jako przykład „istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza” można wskazać hiperinflację na przełomie lat 80. i 90. XX w.

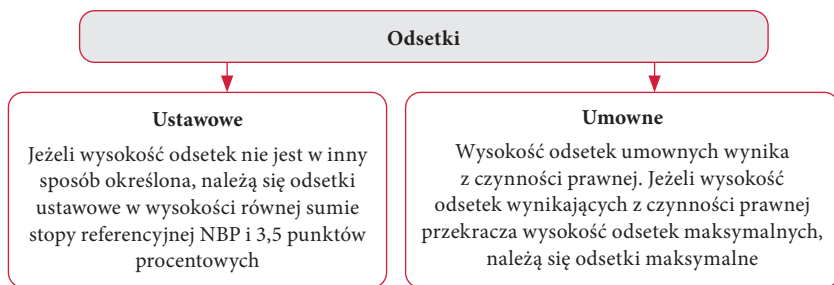
Odsetki to okresowe świadczenie uboczne w postaci określonej kwoty pieniędzy lub rzeczy oznaczonych co do gatunku, stanowiące zazwyczaj wynagrodzenie za korzystanie z cudzego kapitału.

Wielkość odsetek ustala się z uwzględnieniem określonej **stopy procentowej** w stosunku do **wielkości kapitału** oraz **czasu korzystania** z niego (np. 22% od 10 000 zł w stosunku rocznym).

Odsetki jako świadczenie uboczne **nie wpływają** na wielkość i istnienie **świadczenia głównego**, same natomiast związane są z nim, a ich realizacja zależy od istnienia danego zobowiązania.



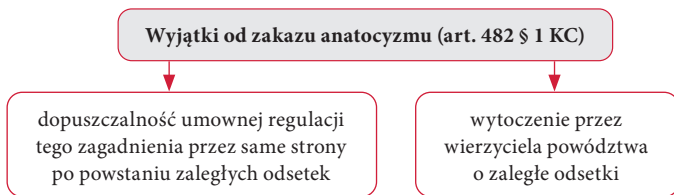
Biorąc pod uwagę wysokość odsetek, można wyróżnić odsetki ustawowe oraz umowne, a wśród tych drugich dodatkowo odsetki maksymalne.



Zgodnie z art. 359 § 2¹ KC **maksymalna wysokość odsetek** wynikających z czynności prawnej nie może w stosunku rocznym przekraczać **dwukrotności wysokości odsetek ustawowych**. Uregulowanie to ma charakter **bezwzględnie obowiązujący (ius cogens)** i nie może być umownie zmienione także w razie dokonania wyboru prawa obcego. Jeżeli wysokość odsetek wynikających z czynności prawnej **przekracza wysokość odsetek maksymalnych**, należą się odsetki **maksymalne**.

Postanowienia umowne **nie mogą wyłączać ani ograniczać przepisów o odsetkach maksymalnych**, także w razie dokonania wyboru prawa obcego. W takim przypadku stosuje się przepisy KC (art. 359 § 2³).

Wysokość odsetek ustawowych ogłasza Minister Sprawiedliwości w drodze obwieszczenia w Dzienniku Urzędowym RP „Monitor Polski”. Zapłata odsetek **następuje w terminie określonym w umowie**. W przypadku, gdy termin taki **nie został zastrzeżony, są one płatne co roku z dołu**, a jeżeli termin płatności sumy pieniężnej jest **krótszy niż rok** – jednocześnie **z zapłatą tej sumy** (art. 360 KC). **Kodeks cywilny zakazuje stosowania anatocyzmu**, tj. pobierania odsetek od zaległych odsetek.



Zobowiązany do odszkodowania odpowiada **tylko za normalne następstwa** działania lub zaniechania, z którego szkoda wynikła. Jest to adekwatny związek przyczynowy (art. 361 § 1 KC).



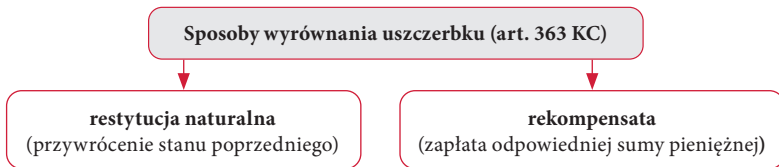
Przykład

Śmierć pacjenta w wypadku karetki odwożącej go do szpitala w celu usunięcia skutków uszkodzeń ciała wywołanych innym zdarzeniem (upadek na ulicy, złamanie nogi) nie pozostaje w normalnym związku przyczynowym z tym zdarzeniem.

Jeżeli nic innego nie wynika z przepisu ustawy lub postanowienia umowy, naprawienie szkody obejmuje straty, które poszkodowany poniósł (szkoda rzeczywista – *damnum emergens*), oraz korzyści, które mógłby osiągnąć, gdyby mu szkody nie wyrządzono (utracone korzyści – *lucrum cessans*).

Jeżeli poszkodowany przyczynił się do powstania lub zwiększenia szkody, obowiązek jej naprawienia ulega **odpowiedniemu zmniejszeniu** stosownie do okoliczności, a zwłaszcza do stopnia winy obu stron (art. 362 KC).

Osoba odpowiedzialna za wyrządzoną szkodę **zobowiązana jest wobec poszkodowanego do jej naprawienia**.



Wybór sposobu naprawienia szkody należy do poszkodowanego. Zobowiązany do naprawienia szkody nie może narzucić wierzycielowi innego sposobu naprawienia szkody (zob. wyr. SN z 20.9.1972 r., I CR 391/72, Legalis).

Jednak poszkodowany może żądać jedynie świadczenia pieniężnego, gdyby przywrócenie stanu poprzedniego (art. 363 § 1 zd. 2 KC) **było niemożliwe lub pociągało za sobą dla zobowiązanego nadmierne trudności lub koszty**. Wysokość odszkodowania pieniężnego uzależniona jest od tego, jaki miernik przyjęto do ustalenia **wysokości szkody i jaka chwila jest miarodajna dla tego ustalenia**. Kodeks cywilny reguluje jedynie kwestię sposobu ustalenia wysokości odszkodowania, jeżeli doszło do wyrządzenia szkody na mieniu.

Jeżeli **szkoda ma być naprawiona w pieniądzu**, wysokość odszkodowania powinna być ustalona według **cen z daty ustalenia odszkodowania**, chyba że szczególne okoliczności wymagają przyjęcia za podstawę cen istniejących w innej chwili (art. 363 § 2 KC).



Ważne

Restytucja naturalna może być dokonana przez samego poszkodowanego – jego osobistym staraniem, wysiłkiem i kosztem. W takiej sytuacji uzyskuje on roszczenie o zapłatę odszkodowania pieniężnego (zwrot wydatków) wobec osoby odpowiedzialnej.

W zobowiązaniu przemiennym świadczenie nie jest skonkretyzowane w chwili powstania zobowiązania. Polega ono na tym, że jego wykonanie może nastąpić przez spełnienie jednego z kilku świadczeń (art. 365 § 1 KC). Może wynikać z treści czynności prawnej lub z przepisów ustawy (zob. wyr. SN z 12.4.1999 r., II CKN 296/98, Legalis).

Wyboru świadczenia, które ma zostać spełnione, dokonuje, co do zasady, dłużnik. Jednak uprawnienie do wyboru świadczenia może przysługiwać także **wierzycielowi lub osobie trzeciej**, jeśli wynika to z treści czynności prawnej, z ustawy lub z okoliczności (art. 365 § 1 *in fine* KC). **Wybór świadczenia następuje przez złożenie jednostronnego oświadczenia woli.**

Oświadczenie to może być złożone w sposób **wyraźny lub dorozumiany**.

Jeżeli do wyboru świadczenia uprawniony jest dłużnik, to oświadczenie woli o wyborze **dłużnik składa wierzycielowi**. Może on dokonać wyboru także przez spełnienie świadczenia (art. 365 § 2 KC).

Jeżeli wyboru dokonuje wierzyciel, to oświadczenie składa wobec dłużnika. Natomiast w przypadku, gdy wyboru dokonuje osoba trzecia, to oświadczenie powinno zostać złożone **wobec dłużnika i wierzyciela**.

Wybór świadczenia powinien być dokonany w terminie wynikającym z treści zobowiązania lub z okoliczności.